

TOESPRAAK WESTFRIESE EKKLESIA WOGNUM zondag 3 september 2017

Het ware, het goede en het schone

Alex van Heusden

In Athene leefde in de vierde eeuw voor onze jaartelling een wijsgeer met de naam Diogenes. Hij leidde een uiterst sober leven. Hij woonde niet in een huis, maar in een ton. Hij was een beroemdheid in zijn dagen, vooral door die ton, en van overal vandaan kwamen mensen kijken hoe hij leefde, in die ton. Een filosoof als bezienswaardigheid.

Op een dag werd hij bezocht door niemand minder dan Alexander de Grote van Macedonië. Terwijl Diogenes genoot van de zonnewarmte, kwam Alexander bij hem staan en sprak: 'Vraag van mij wat je wilt.' Diogenes antwoordde, een legendarische uitspraak: 'Ga een stap opzij, dan kan ik in de zon zitten.' Waarop Alexander sprak, even legendarisch: 'Als ik niet Alexander was, had ik Diogenes willen zijn.'

Een ander voorval. Toen iemand een zekere Callisthenes gelukkig prees en zei dat hij er een zeer luxueuze levensstijl op nahield in het gevolg van Alexander, beet Diogenes hem toe: 'Helemaal niet gelukkig, de man is er rampzalig aan toe, want hij ontbijt en dineert wanneer Alexander daar zin in heeft.'

De wijsheid van Diogenes. Wijsheid als deugd, want wijsheid die getuigt van moed. Het is toch zo dat je de nodige durf moet hebben om de groten der aarde te weerstaan, openlijk, in hun aangezicht. Zeggen waar het voor jou op staat. En kritiek spuien op diegenen die zich bij voorkeur ophouden in de schaduw van grootheden en hen naar de mond praten - die ijdelheden op hun pauwentroon. En intussen onverkort vasthouden aan je zelfgekozen manier van leven.

Wat is wijsheid? Socrates, de Atheense wijsgeer, stelde: 'Ware wijsheid is weten dat je niets weet.' Dat is dus opperste waarheid, volgens Socrates: weten dat je niets weet. Niets? Ik zeg liever: we weten meer niet dan wel. Maar hoe gaan we om met wat we weten? Hoe zuiver? Je botst al snel op je grenzen. Verpakken we onze wijsheden, nog on-uitgekristalliseerd als ze zijn, nog onrijp, niet in leugens of, iets milder gezegd, in schone zijn? We worden, in onze zoektocht naar wijsheid, onmiddellijk bij de kladden gegrepen door een andere, klassieke deugd: authenticiteit. Hoe authentiek ben je, hoe echt, hoe eigen? Bij nader inzien heeft Socrates toch gelijk. Wat je meent te weten, wat je denkt aan wijsheid te hebben verworven,

aan inzicht omtrent het leven - maak je geen illusie. Wees bescheiden. Kom tot inkeer. (Dat geldt ook voor de ouderen tot zeer ouden onder ons - dan heb ik het over bijna iedereen hier.)

Wijsheid als deugd. Helpt wijsheid je een 'deugdzaam' leven te leiden? Dat je kunt onderscheiden tussen goed en kwaad, dat je de juiste keuzes leert maken. Helder gezegd misschien, maar ook abstract. Want tussen goed en kwaad ligt een groot grijs gebied.

Ik heb iemand horen zeggen: 'Wijsheid is van een afstand naar iets kijken.' Naar iets? Naar jezelf kijken, naar je levensomstandigheden, en vooral naar hoe je je verhoudt tot anderen. Bezie je hen met spot of met mildheid, draag je hen eindeloos van alles na of kun je ook vergeven? En je eigen begane stommiteiten, hoe ga je daarmee om? Hoe wild, hoe nuchter, hoe emotioneel?

Wijsheid is je leven in cultuur brengen, daar iets van maken, tot geluk van anderen en zo van jezelf. Wijsheid is ervaringen opdoen, levenservaring verzamelen. Dat spreekt. Maar is het nu zo: als je maar genoeg ervaringen bijeensprokkelt, word je vanzelf een wijs mens? Zoals het gezegde luidt: 'De wijsheid komt met de jaren.' Dat is allerm minst vanzelfsprekend. Op de automatische piloot leer je niets. Het goede dat je overkomt en volbrengt, maar ook de afgronden die geslagen worden door je kwetsbaarheid, door verdriet, pijn en leed - onderga dat alles niet alleen, denk erover na, grondig, om ervan te leren.

Wijsheid is een weg om te gaan, een leven lang. Misschien kunnen we daarbij worden geholpen door Shlomo ibn Gabirol, een Joodse leraar en dichter uit de elfde eeuw. Volgens hem zijn er vijf stadia op de weg naar de wijsheid. Hij schreef: 'Op weg naar de wijsheid is de eerste stap stilte, de tweede luisteren, de derde onthouden, de vierde oefenen, de vijfde onderwijzen aan anderen.' Die vijfde is wel heel mooi: wat je aan wijsheid hebt opgedaan, niet in een kast opbergen, maar uitdragen.

Deze wereld is doordrenkt van waanwijsheid. In zijn eerste brief aan de ekklesia van Korinte maakt Paulus, een Joodse volgeling van Jezus, vurig messias-ijveraar, korte metten met wat hij noemt 'de wijsheid van deze wereldorde' - wijsheid dus in dienst van de heersende wereldorde, in de dagen van Paulus het Romeins imperium. De wijzen, de hoog-geleerden, de goedpratere van deze wereld - wat praten zij goed? De wereld zoals die is. Zij beweren, in hun wijsheid die zij verslijten voor opperste waarheid, eerste en laatste woord, dat een andere wereldorde ondenkbaar is, allen die in het systeem het onderspit moeten delven ten spijt.

Paulus weigert zo te denken. Hij staat een andere 'wijsheid' voor, met als uitgangspunt juist die ontelbare slachtoffers. Daarom verkondigt hij, als eerste en laatste wijsheid, een gekruisigde messias - een die door het systeem is verpulverd.

Maar dat kan toch niet, een gekruisigde messias kan geen messias zijn. Voor de Joden die een messiaanse verwachting koesterden, was de messias de bevrijder, een koninklijke gestalte, die de overwinning zou behalen op vreemde overheersers en het Joodse volk zijn autonomie zou teruggeven. Een gekruisigde tot messias uitroepen, is dan een schandaal en een dwaasheid. Zo dachten de Grieken, wat hier betekent alle niet-Joden, er ook over. Zij koesterden hun goden en heroën die in deze wereld de dienst uitmaken.

En Paulus? Hij roemt de messias als 'kracht van God' en 'wijsheid van God'. Die alternatieve wijsheid behelst gerechtigheid en heiligheid, dat wil zeggen een gave levenswandel, kortom bevrijding. Dan is wijsheid dat je leert kijken naar deze wereld door de ogen van allen die in onvrijheid leven, in slavernij; die worden onderdrukt en gedood, als het systeem het zo beschikt.

Lucebert (1924-1994), een der grootste dichters van de twintigste eeuw - van hem stammen de volgende regels:

in deze tijd heeft wat men altijd noemde
schoonheid schoonheid haar gezicht verbrand
zij troost niet meer de mensen
zij troost de larven de reptielen de ratten
maar de mens verschrikt zij
en treft hem met het besef
een broodkruimel te zijn op de rok van het universum

in deze tijd: Lucebert bedoelt de twintigste eeuw waarin hij leefde, met 'de herinnering aan Auschwitz, de atoombom, de genocide'. De grote kunststromingen van de twintigste eeuw, 'schoonheid schoonheid' - die troosten de mensen niet meer. 'We kunnen ons niet meer beschermen tegen de besmetting door het onverdraaglijke' - aldus Lucebert. Auschwitz, de atoombom, de genocide - de herinnering daaraan is onverdraaglijk. En niets is meer in staat deze 'nieuwe besmetting' ongedaan te maken.

Ons leven, van ons mensen, speelt zich af op de aarde, hier beneden. Dat is de ruimte die ons ter beschikking is gesteld - ons 'gegeven' - en binnen de mogelijkheden van die begrenzing moeten mensen een plaats vinden waar zij kunnen wonen en waar zij veilig zijn - brood voor hongerlijders, uitweg uit de oorlog naar de weg van de vrede. Dat is snel gezegd, maar leef je in de hoorn van Afrika, in Irak of Afghanistan... Oude mensen zien hun lieve land branden. Jonge mensen, kinderen, in het heetst van de strijd, gevangen in tentenkampen, zonder onderwijs - waar moeten ze heen, wat kunnen ze worden?

Wie gaat dit aanschijn van de aarde vernieuwen? Of, de vraag anders gesteld: kunnen wij leren van de geschiedenis? Velen zullen deze vraag niet met een volmondig 'ja' beantwoorden. Toch is het zo dat sinds onheuglijke tijden kroniekschrijvers zich alle moeite hebben gegeven de geschiedenis van gisteren en vandaag op te tekenen en door te geven aan komende generaties. Om te gedenken, bijbels sleutelwoord. In het Hebreeuws *zechor*: gedenk, vergeet niet, leer. Doe het alsjeblieft beter dan wij het hebben gedaan.

Gedenken. Dat doen wij jaarlijks op 4 mei. Dodenherdenking. Zwijgsprekende stilte van twee minuten. Dat is een ritueel. Zou dat jaarlijkse ritueel ons er niet toe moeten bewegen veel frequenter nog te gedenken? Bij wijze van levenshouding.

Een van de overlevenden van toen, van de Shoah, de moord op zes miljoen Joden, was Primo Levi (1919-1987). Hij leeft niet meer, vermoedelijk heeft hij zelfmoord gepleegd, omdat hij leed aan de ziekte van de overlevenden, zoals hij het zelf noemde. Waarom ben ik gespaard en zoveel anderen niet? Hij was een Italiaan, een Jood. Hij werd weggevoerd en te werk gesteld in Buna-Monowitz, een van de satellietkampen van Auschwitz-Birkenau. Na zijn bevrijding en terugkeer naar huis schreef hij oorkonden van gedenken, onvergetelijke boeken. *Is dit een mens?*, zo heet zijn eerste boek. En een gedicht van zijn hand heeft dezelfde titel. Ik draag het u voor.

Gij die veilig leeft
in uw beschutte huizen,
gij die 's avonds thuiskomt
bij warme spijs en dierbare gezichten:
bedenkt of dit een man is
die werkt in de modder
die geen vrede kent

die vecht om een stuk brood
die sterft om een ja of een nee.
Bedenkt of dit een vrouw is
zonder haar en zonder naam
zonder herinnering aan wat was
met lege ogen en koude schoot
als een kikvors in de winter.
Bedenkt dat dit geweest is:
ik beveel u deze woorden.
Grift ze in uw hart.
Waar ge gaat waar ge staat
bij het opstaan bij het slapen gaan:
zegt ze voort aan uw kinderen.
Of uw huis begeve u,
ziekte verlamme u,
uw nageslacht wende zich van u.
(Vertaling Frida Vogels)

Gaan door de modder. Ja naam niet meer weten. Beroofd zijn van je haar, je identiteit. De opdracht tot gedenken. 'Ik beveel u deze woorden.' Dat wij ze griffen in ons hart. Dat wij ze bewaren. En doorgeven. In de hoop op een betere wereld.

Zeg 'amen'. Zo moge het zijn.